

INDUSTRIA 2

NIEUWSBULLETIN

nr. 2 | augustus 2009

Inhoud: 41 Industriemonument 42 Industria Berichten 47 Literatuur 48 Colofon

Industriemonument: Cultuurcentrum AINSI in Maastricht

Wormerveer. Foto archief Marcel Overbeek

Marcel Overbeek - Na ruim een jaar proefdraaien was zaterdag 4 april in Maastricht de feestelijke opening van cultuurcentrum AINSI (Art, Industry, Nature, Society and Innovation). Het nieuwe cultuurcentrum is gevestigd in het voormalige verpakkingsgebouw van de cementfabriek ENCI (Eerste Nederlandse Cement Industrie) aan de voet van de St. Pietersberg.

De locatie van het cultuurcentrum aan de Maas is bijzonder, omdat deze is gevestigd op het terrein van de cementfabriek, die nog steeds in

bedrijf is. In twee jaar tijd is het verpakkingsgebouw getransformeerd van een leegstaand bedrijfsgebouw naar een unieke verzamelaarsplaats voor de creatieve industrie in Maastricht en omgeving. Het verpakkingsgebouw werd in 1927 gebouwd als onderdeel van de ENCI naar een ontwerp van de bekende Limburgse architect Fritz Peutz (1896-1974).

De ENCI werd door Belgische ondernemers gevestigd bij de St. Pietersberg vanwege de daar aanwezige mergel, de grondstof voor cement. Het verpakkingsgebouw was bestemd voor het malen van cement en het verpakken van cement in papieren zakken. Het gebouw is opgetrokken in staalskeletbouw en heeft deels een betonnen constructie, zoals onder meer is toegepast bij de trappenhuisen.

Het gebouw telt vier verdiepingen, waarvan de vierde in 1950 is toegevoegd. Nadat het gebouw buiten bedrijf raakte, werd het in 2005 op de rijksmonumentenlijst geplaatst. De Maatschappij tot Behoud van Industrieel Erfgoed (BOEI) ontwikkelde plannen voor een herstemming van dit industriële monument. Er werd besloten het gebouw een culturele functie te geven, met ruimte voor voorstellingen, twintig ateliers voor kunstenaars en kantoren voor culturele ondernemers. Bij de restauratie is het industriële karakter van het verpakkingsgebouw zoveel mogelijk intact gehouden. Diverse machines voor het vermalen van mergel en het verpakken van cement zijn in de nieuw ingerichte ruimten blijven staan als herinnering aan het cementtijdperk. ■

Het Oranjekanaal in Drenthe, bij Noordbarge.

Fotot Marcel Overbeek

De villa Huize Friso in Almelo wordt bedreigd door sloop.

Foto Marcel Overbeek

Groningen

Tjamsweer: In het dorpje Tjamsweer, ten westen van Appingedam is het complex van de voormalige olieslagerij De eendracht op 3 april door brand grotendeels verwoest. Het landschapelijk fraai gelegen complex aan de oever van het Damsterdiep bestond uit een 18e eeuwse molenaarshuis, de vierkante houten onderbouw van de voormalige windoliemolen, schuren en een ketelhuis met vrijstaande schoorsteen. Het ketelhuis met schoorsteen werd omstreeks 1900 gebouwd toen de windoliemolen werd onttakeld en men overging op stoomaandrijving voor de olieslagerij. Dit onderdeel van het complex is behouden gebleven. De schoorsteen is de oudste nog bestaande fabrieksschoorsteen van de provincie Groningen. Helaas verkeert het metselwerk van de schoorsteen in slechte staat, in de onderbouw is een grote scheur zichtbaar. Het is nog onbekend of de restanten van de olieslagerij behouden kunnen blijven.

Drenthe

Oranjekanaal: De provincie Drenthe heeft een onderzoek laten uitvoeren naar de mogelijkheid het Oranjekanaal opnieuw bevaarbaar te maken voor pleziervaart. Het onderzoek, uitgevoerd door de Dienst Landelijk Gebied heeft uitgezonden dat het niet realistisch is het kanaal weer open te stellen. In het rapport dat de DLG heeft uitgebracht zijn diverse factoren tegen elkaar afgewogen, waaronder natuur, economie en water. De conclusie luidt dat het bevaarbaar maken van het kanaal te kostbaar is, de

geraamde kosten zouden rond 70 miljoen euro gaan bedragen.

Bovendien zou openstellen negatieve effecten sorteren, zoals een verhoogde recreatiedruk op de natuur rondom de kanaalzone en toename van luchtvervuiling. Op economisch gebied zal openstelling geen gunstig effect veroorzaken, omdat het Oranjekanaal geen ontbrekende schakel vormt in het toervaart-waterwegensysteem.

Het opnieuw bevaarbaar maken van het kanaal zou overigens wel kunnen leiden tot herstel en versterking van de cultuurhistorische elementen in het kanaal, zoals sluizen en bruggen. Omdat het Oranjekanaal is aangemerkt als historische verbinding van provinciaal belang, hecht de provincie er aan om bij onderhoud of vervanging van beeldbepalende bruggen en sluizen zoveel mogelijk de huidige kenmerken te behouden. Kenmerkend voor het Oranjekanaal, dat in 1857 werd gegraven tussen Smilde en Emmen, zijn de houten draaibruggen, waarvan er nog enkele resterend.

Sinds 1974 is het kanaal gesloten voor de scheepvaart.

Overijssel

Almelo: De voormalige fabrikantenvilla Huize Friso aan de Bornsestraat in Almelo wordt met sloop bedreigd. De villa werd in 1862 in opdracht van de lokale zeepfabrikant Barend Gorter gebouwd. Na de 1945 kreeg de villa een nieuwe bestemming als particulier verzorgings-

tehuis voor bejaarde mensen.

In 1970 werd het pand in gebruik genomen door een uitvaartcentrum. Sinds kort is deze functie ook verdwenen, en staat de voormalige villa leeg. De villa is gebouwd in een chaletachtige stijl, met witgepleisterde gevels, een portiek aan straatzijde en een klokkentorentje. De dakranden zijn versierd met fraaie gietijzeren sierranden. De Stichting Historische Kring Stad en Ambt Almelo en de Twentse Cultuurhistorische Vereniging hebben protest aangetekend tegen de voorgenomen sloop. De villa heeft ook geschiedkundige waarde omdat de bekende Almelse schilder Arnold Marc Gorter (1866-1913) er werd geboren.

Hengelo: Het gebied van Hart van Zuid, het industriegebied ten zuiden van het station van Hengelo is volop in ontwikkeling. Een deel van de bedrijfspanden van de machinefabriek Stork zijn inmiddels gerenoveerd en hebben een nieuwe bestemming gekregen, waaronder de grote gieterijhal en de bedrijfswatertoren. De gieterijhal is het middelpunt geworden van het grote nieuwe scholencomplex van het Regionaal Opleidings Centrum Twente (ROC). Van de hal, gebouwd in 1902, is de hoofdconstructie met stalen pijlers, gebinten en de stalen vensters ongewijzigd bewaard gebleven.

De modern vormgegeven leslokalen zijn subtiel ingepast in het industriële monument. Karakteristieke onderdelen uit de hal, zoals stalen machinekranen zijn in het zicht gelaten en vormen een boeiend contrast met de nieuwe

Het onttakelde Stork-'Hijschgebouw', november 2008. Foto Marcel Overbeek

bouwdelen. De renovatie van de gieterijhal is voltooid naar een plan van architect Harry Abels van IAA architecten uit Enschede, en restauratiearchitect Maarten Fritz.

Het ROC-complex met de gerenoveerde gieterijhal werd door de BNA uitgeroepen tot het beste gebouw in Oost-Nederland in 2009.

Op het Storkterrein, langs de Industriestraat staan nog twee bedrijfspanden die al jaren buiten bedrijf zijn: het 'Hijschgebouw' en de voormalige elektrische centrale van Stork. Deze bedrijfsgebouwen zijn begin 2008 gestript, waarbij de bouwvallige buitengevels zijn gesloopt, zodat nu het stalen skelet van de constructie goed zichtbaar is. Het wachten is nog op het vinden van een passende bestemming. Mogelijk zou dit complex kunnen dienen als een museumdepot, voor collecties van diverse Hengelose musea, waaronder de depotcollectie van het HEIM.

De elektrische centrale werd in 1901 in opdracht van Stork gebouwd voor de eigen energievoorziening van de fabriek. De centrale bestaat uit een machinehal in Berlagiaanse stijl, een ketelhuis met schoorsteen en twee betonnen koeltorens. Samen met het naastgelegen nieuwe onderkomen van HEIM, de Wilhelminafabrieksschool, vormt dit complex een indrukwekkend industrieel ensemble. De vrijwel in oorspronkelijke staat verkerende machinehal staat niet op de monumentenlijst. De fabrieksschoorsteen van de centrale zal in opdracht van Stork worden gerestaureerd.

Utrecht

Houten: Op 25 april is het historische spoorwegstation van Houten officieel weer in gebruik gesteld door Paul van Vlijmen, directeur van het Nederlands Spoorwegmuseum. Het oude stationsgebouw werd in 1936 voor het reizigersverkeer gesloten en kreeg daarna diverse bestemmingen, waaronder schoolgebouw, woning en bedrijfsverzamelgebouw voor startende ondernemers. In verband met de spoorwegverbreding van de lijn Utrecht - Den Bosch, moest het oude stationsgebouw worden gesloopt. Om het historische station te redden, werd de Stichting Station op Wielen opgericht. Deze stichting ontwikkelde een plan waarbij het gebouw 150 meter zuidwaarts werd verplaatst. Mede dankzij de ondersteuning van de stichting BOEi en Bouwfonds MAB Ontwikkeling is de stichting er in geslaagd fondsen te verwerven voor deze kostbare reddingsoperatie. Het stationsgebouw dateert uit 1868 en is het enig overgebleven stationsgebouw van dit type, dat werd ontworpen door het ministerie van Rijkswaterstaat als 'klasse 5a'-station. Het gerestaureerde stationsgebouw zal een functie krijgen als kleinschalig vergadercentrum en als onderkomen van de lokale archeologische werkgroep.

Gelderland

Doesburg: Het havenfront van het stadje Doesburg is de laatste jaren ingrijpend veranderd door de bouw van enkele grootschalige woontorens met appartementen aan de IJsselkade. Hierdoor is de skyline van dit Achterhoekse stadje danig aangetast.

Een klein deel van de Havenkade aan de oude binnenhaven is nog ongeschonden. De hier gevestigde Doesburgse betonfabriek zal komend najaar het terrein verlaten. Bond Heemschut Gelderland en de Stichting Industrieel Erfgoed Gelderland-Flevoland zijn van mening dat onderdelen van het havencomplex behouden moeten worden, vanwege het authentieke karakter van de Havenkade. Belangrijke elementen van de betonfabriek zijn de stalen loskraan uit 1970, enkele stalen vultrechters voor zandopslag, een deel van de kraanbaan, de Havenkade met de oude bestrating met kinderkopjes en de loodsen van de Geldersche Tramweg Maatschappij (GTW). Na een discussie in de gemeenteraad is door Doesburg besloten het havenerfgoed te behouden en in te passen in de plannen voor dit gebied. Ook de havenkraan zal behouden blijven. Hoewel deze niet echt van monumentale waarde is, past de kraan wel in het totaalbeeld van het havengebied.

Berghuizer papierfabriek aan het Apeldoorns kanaal in Wapenveld. Onder de luchtbrug van de pierfabriek, boven de transporthallen.

foto's Marcel Overbeek

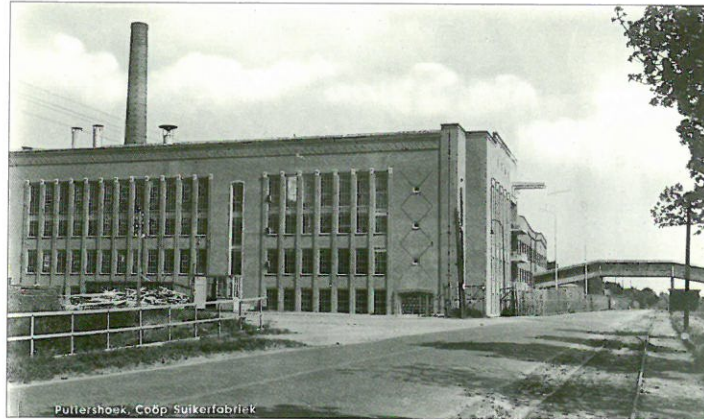
Wapenveld: De gemeente Heerde heeft op 3 april een sloopvergunning verleend voor een aantal bedrijfsgebouwen van de Berghuizer papierfabriek in Wapenveld. Direct daarna is men begonnen met de sloop van enkele onderdelen, hoewel de vergunningverlening pas op 14 april werd gepubliceerd. De Stichting Recreatie Wapenveld heeft bezwaar gemaakt tegen de sloopvergunning, omdat sommige gebouwen op het terrein van de voormalige papierfabriek in aanmerking kunnen komen voor de monumentenstatus en bovendien beeldbepalend zijn voor Wapenveld en het Apeldoorns Kanaal. De Berghuizer papierfabriek werd in 1890 gesticht op een terrein tussen het Apeldoorns Kanaal en de lokaalspoorlijn Hattem-Apeldoorn, door de ondernemer J. Cremer. Cremer bezat eerder een papierwatermolen in het Twentse Ootmarsum. In de loop der jaren

groeide de fabriek uit tot een groot concern, dat later door fusies en overnames uiteindelijk in bezit kwam van een Finse papiergigant. In 2007 besloot dit concern de vestiging in Wapenveld te sluiten.

De bedrijfsgebouwen op het fabrieksterrein, die deels nog dateren uit het begin van de twintigste eeuw, hebben geen enkele beschermde status. Dit ondanks de monumentale waarde van enkele bedrijfsgebouwen en de bijzondere relatie van het fabriekscomplex met het Apeldoorns Kanaal. Tot de belangrijkste bedrijfsgebouwen behoren het kantoor uit 1941, de grote in beton opgetrokken transporthallen die direct aan het kanaal werden gebouwd in 1955 en enkele oude, in baksteen opgetrokken bedrijfshallen. De betonnen watertoren van het bedrijf werd al jaren geleden afgebroken.

Wormerveer Foto

Ansichtkaart uit ongeveer 1970 van de suikerfabriek in Puttershoek.

Foto Archief FIEN

Noord Holland

Wormerveer: Het cacaopakhuys 'Wormerveer' aan de Veerdijk 4-9 in Wormer is aangewezen als gemeentelijk monument. Dit is het gevolg van een rechtbankuitspraak die de gemeente Wormerland in het gelijk stelde. De rechtszaak was aangespannen door de eigenaren van het pand, ADM Cocoa. ADM wilde een sloopvergunning voor het pakhuis omdat het pand niet meer in gebruik is en toekomstige bedrijfsuitbreiding in de weg zou kunnen staan. De Vereniging Zaan Industriële Erfgoed (ZIE) heeft al in 2004 bij de gemeente Wormer aangedrongen het pakhuis op de gemeentelijke monumentenlijst te plaatsen. In het pand, dat werd gebouwd in 1882, was in de vorige eeuw de lakfabriek van de Firma Storm, Van Bentum & Kluyver gevestigd. Het pand is bijzonder vanwege de toegepaste bouw. Het heeft een traditionele houten constructie, maar wel bakstenen, witgepleisterde buitengevels. Daardoor is het een belangrijk voorbeeld van een fabrieksgebouw op de overgang van traditionele houtbouw naar de moderne stenen fabrieksbouw. Het is gebouwd in de traditionele stijl van de Zaanstreek met een tuitgevel, lisenen in de gevels en een halfroond boogvenster in de kopgevels.

Zuid Holland

Katwijk: De Stichting Leefbaar Katwijk heeft in een brief op 28 maart 2009 aan het College van Katwijk gevraagd het pand gelegen aan de Sluisweg 98 te Katwijk aan Zee, beter bekend

als de School voor de Zeevaart, aan te wijzen als gemeentelijk monument. Volgens de stichting is hier sprake van een belangrijk gebouw uit de wederopbouwperiode dat specifiek ontworpen en gebouwd is ten behoeve van het visserijonderwijs. Het pand verkeert vrijwel in zijn oorspronkelijke staat, al is de toren niet meer geheel compleet.

Van 1909 tot 1953 werd het visserijonderwijs gegeven in een school aan de Burgersdijkstraat. Vanwege het toenemende aantal leerlingen dat destijds het visserijonderwijs wilde volgen werd het gebouw te klein en begon men in 1952 met de bouw van de huidige school aan de Sluisweg. De school werd in 1953 in gebruik genomen, inclusief een model-stuurhut met bedieningspaneel. De opleiding voor het visserijbedrijf is er nog steeds in gevestigd. Het schoolgebouw wordt bedreigd met afbraak.

Leiden: Al jaren was het een zorgenkindje, de historische ijzeren trafozuil in Leiden, een zeldzaam overblijfsel uit de geschiedenis van de elektriciteitsvoorziening. De ronde zuil diende voor de omzetting van de hoogspanning naar een lage spanning. In de jaren vijftig werden de trafozuilen overbodig, en verdwenen daarna uit het straatbeeld. In Leiden bleef een exemplaar bewaard aan het Vrouwenkerkplein. Bij een herinrichting van het plein verdween de trafozuil en verkommerde deze op een plek aan de Groenoordstraat.

Roest bedreigde de zuil, en de Stichting Industrieel Erfgoed Leiden (STIEL) drong bij de

gemeente aan op restauratie en herplaatsing van dit bijzondere elektriciteitsmonument. Na een noodkreet van STIEL in 2007 ging de gemeente tot actie over en werd de trafozuil gerestaureerd en vervolgens herplaatst op de oorspronkelijke plek op het Vrouwenkerkplein, vlak naast de restanten van de Onze Lieve Vrouwekerk.

Puttershoek: De gemeente Binnenmaas is een onderzoek gestart naar een bestemming voor het terrein van de suikerfabriek in Puttershoek. Het gaat hierbij om een terrein van 120 hectare, dat deel uit maakt van het Nationaal Landschap Hoeksche Waard. De suikerfabriek werd opgericht in 1913 als Coöperatieve Suikerfabriek Puttershoek' en werd gevestigd op een terrein aan de Oude Maas. De fabrieksgebouwen aan het Weverseinde werden ontworpen door ir. H. Paul.

Als gevolg van het Europese beleid om subsidies aan suikerverwerkende industrie te beperken, werd de fabriek op 31 december 2004 gesloten. Slechts een distributiecentrum, de vier betonnen suikersilo's en een suikerspecialiteitenfabriek bleven in gebruik en vallen nu ook buiten het onderzoek.

Ondanks de vele uitbreidingen en modernisering die de suikerfabriek in de loop der jaren heeft ondergaan, is een belangrijk deel van de oorspronkelijke fabriek nog bewaard gebleven, inclusief de fabrieksschoorsteen. In de voorgevel van het productiegebouw is nog de gedenksteen uit 1913 te vinden. De oudste

Het huidige Sas-Glas, hier op een Ansichtkaart uit ongeveer 1960.

Foto archief Marcel Overbeek

De voormalige Tilburgse Stoomketelfabriek Gebrs. Deprez.

Foto Marcel Overbeek

nog bestaande fabrieksgebouwen hebben geen monumentenstatus. Wat de toekomstige bestemming voor deze gebouwen zal zijn, is nog onduidelijk.

Het machinepark van de fabriek is eind 2008 verkocht aan Rusland, en zal daar worden gebruikt bij de bouw van een nieuwe suikerfabriek.

Het fabrieksterrein is door de gemeente aangegeven als een transformatiegebied voor bedrijvigheid en landschap. Doordat een deel buitendijks ligt, is het moeilijk nieuwe gebouwen te ontwerpen in dit deel van het plangebied.

Zeeland

Sas van Gent: Binnenkort zal opnieuw een belangrijk onderdeel van de industriële geschiedenis van de kanaalzone in Zeeuws-Vlaanderen verdwijnen. De fabrieksgebouwen van de glasfabriek 'Sas-Glas' in Sas van Gent worden gesloopt, zodat het vrijkomende 3 hectare grote terrein kan worden benut voor nieuwe bedrijfsdoelstellingen. De gemeente Terneuzen heeft de grond verkocht aan het bedrijf Zeeland Seaports.

Op een deel van de vrijkomende grond zal de glasfabriek een nieuw kantoor en een nieuwe productiehallen bouwen. De herstructureringsoperatie kost miljoenen euro's. De glasfabriek werd in 1899 gebouwd op een locatie aan het Kanaal van Gent naar Terneuzen door een Belgische onderneming, de S.A. des Glaceries Neerlandaises. De fabriek werd zo gebouwd, dat de gehele productieafdeling zich op de eerste

verdieping bevond, zodat de grondstoffen en eindproducten op de begane grondverdieping konden worden gelost en geladen. De eerste verdieping werd ondersteund door massieve bakstenen tongewelven. In smeltovens werd het glas geproduceerd bij een temperatuur van 1500 graden.

In 1904 veranderde de naam in NV Nieuwe Nederlandse Maatschappij tot Vervaardigen van Spiegelglas. In 1921 werd de fabriek uitgebreid met een vleugel die in beton werd opgetrokken. In 1962 wijzigde de naam wederom, nu in Glasfabriek Sas van Gent, wat sinds enkele jaren is ingekort tot 'Sas Glas'. Het bedrijf, dat nu onderdeel is van de Franse Saint-Gobaingroep, is gespecialiseerd in gevelglasplaten.

Met de sloop van de fabriekshal uit 1899 verdwijnt het oudste glasvlakfabrieksgebouw van Nederland. Daarmee is na de eerdere sloop van de glasfabrieken in Nieuw-Buinen (Drenthe) van het industrieel erfgoed in de Nederlandse glasfabricage alleen nog de glasfabriek in Leerdam overgebleven.

Noord Brabant

Tilburg: Het gebied ten noorden van het NS-station in Tilburg, de spoorzone, zal de komende jaren ingrijpend worden geherstructureerd. In dit gebied bevinden zich gebouwen die binnenkort hun functie gaan verliezen, waaronder de NS-werkplaats. Een aantal gebouwen wordt gesloopt. Het vrijkomende terrein moet een nieuw stadshart vormen. In het plan 'Ambities voor de spoorzone', dat

in november 2008 werd vastgesteld door de gemeente, zal het gebied een invulling krijgen met culturele, educatieve en woon-werkfuncties. Mogelijk zal er ook een grote sporthal annex concertaal komen.

Onduidelijk is nog welke spoorweggebouwen behouden blijven. Tot de belangrijkste cultuurhistorisch gebouwen behoren de voormalige werkplaatshallen, die dateren uit 1900 en de polygonale (kwartcirkelvormige) locomotiefloods met draaischijf uit 1939. Dit type locomotiefloods met draaischijf is samen met de locomotiefloods van Nieuweschan (Groningen) de enige nog bestaande van ons land. Vooruitlopend op de plannen voor dit gebied zal binnenkort een industrieel monument in het gebied worden gerestaureerd: de voormalige Tilburgse Stoomketelfabriek Gebrs. Deprez aan de Lange Nieuwstraat. Deze fabriek werd in 1881 gevestigd in de nabijheid van het station. De fabriek produceerde stoommachines voor de Tilburgse textiel fabrieken. Later werden de fabrieksgebouwen overgenomen door de Nederlandse Spoorwegen als werkplaats. De stoomketelfabriek is een gaaf voorbeeld van een klassiek fabrieksgebouw met sheddaken en een kantoorgebouw aan de straatzijde. Het complex werd in 2008 op de rijksmonumentenlijst geplaatst.

Na de restauratie zal het fabrieksgebouw dienst doen als informatiecentrum voor de bewoners van de spoorzone. Het restauratieplan is gemaakt door architect Andre van Stigt uit Amsterdam.

Het imponerende gebouw van Radio Kootwijk.

Foto archief Heemschut Gea Schilte

Pieter Spits, Radio Kootwijk; monument in gewapend beton. Boxtel, Uitgeverij Aeneas, 2008. 84 blz., ill., lit.opg. ISBN 978 90 75365 92 4. Prijs: € 19,95.

Tot de meest spectaculaire communicatiemonumenten van ons land behoort ongetwijfeld het voormalige radiozendstation in Kootwijk op de Veluwe. Het in gewapend beton opgetrokken monumentale zendstation werd in de jaren 1920-1923 gebouwd als radiozendstation voor de langegolfverbinding met Nederlands-Oost-Indië. In Indië werd een ontvangststation gebouwd bij Bandoeng. Het radiozendstation in Kootwijk werd ontworpen door architect Julius Luthman (1890-1973).

Het gebouw werd geheel in beton opgetrokken, zonder gebruik van spijkers en hout, om verstoring van radiosignalen en beschadiging vanwege hittevorming tegen te gaan. Het in een strakke Art-Decostijl vormgegeven symmetrische gebouw werd vanwege het kenmerkende uiterlijk ook wel de kathedraal van de Veluwe

genoemd. Tegelijk met het zendstation ontwierp Luthman een betonnen watertoren, een hotel en een aantal woningen die huisvesting boden aan de radiotelegrafisten. Sinds de sluiting van het zendstation in 1998 is het stil geworden rondom het complex. Pogingen om het zendstation een nieuwe, culturele functie te geven zijn tot nu toe vruchteloos gebleken. In dit boek werk wordt in kort bestek een overzicht gegeven van de geschiedenis van de bouw van het zendstation en de diverse functies van het complex door de jaren heen, het architectonisch ontwerp, de toegepaste constructie en een beschrijving van de restauratie van het gebouw. Het boek is voorzien van historische zwartwitfoto's en fraaie kleurenopnamen. Als bijlage is een overdruk opgenomen van een artikel uit *De Ingenieur* uit 1923, waarin ir. J. Emmen de constructie van het gebouw beschrijft. Hoewel het boek een lacune opvult in de literatuur over de Nederlandse communicatiegeschiedenis, is het geheel toch wat mager uitgevallen.

Limburg

Steyl: In juli 2008 heeft minister Plasterk een kanjersubsidie toegekend van € 174.809 voor de restauratie van het ketelhuis met stoommachine in het Limburgse kloosterdorp Steyl, ten zuiden van Tegelen. Met deze bijdrage kan een uniek industrieel ensemble behouden blijven. Het ketelhuis is onderdeel van het kloosterdorp, een katholieke nederzetting die in 1875 werd gesticht door Duitse paters. Het kloosterdorp was in belangrijke mate selfsupporting, er was een eigen elektrische centrale, een watertoren, een bakkerij en een drukkerij aanwezig op het uitgestrekte kloosterterrein.

Inmiddels is het complete kloosterdorp op de lijst van beschermde dorpsgezichten geplaatst. Het ketelhuis werd in 1909 gebouwd voor de energievoorziening van de kloosterdrukkerij voor missietijdschriften. In de machinehal met zadeldak en lichtkap staat een stoommachine uit 1909, die tot 1956 in bedrijf was. De machine is in de oorspronkelijke staat bewaard gebleven, maar is door de stilstand niet meer bedrijfsvaardig.

Daarnaast ging de laatste jaren de conditie van de machinehal hard achteruit, op diverse plaatsen ontstond lekkage door gaten in het dak. De schoorsteen is al enkele jaren geleden hersteld. Bij de verdere restauratie van het ketelhuis zal ook de stoommachine gereviseerd worden. De bedoeling is om de machine weer in werkende staat te krijgen. Hiervoor zullen technische voorzieningen worden getroffen voor wat betreft de condensafvoer en de stoomtoevoer.

Fietsen langs Bollenerfgoed. Fietsroute-gids Projectgroep Bollenerfgoed en Stichting Recreatief Fietsen. 64 bladzijden, ringband. Sinds april voor € 5 te koop bij de VVV-kantoren en enkele boekhandels in de Duin- en Bollenstreek.

In april is een nieuwe fietsroute-gids onder de titel Fietsen langs Bollenerfgoed verschenen. De fietsroute van 52 kilometer voert langs de Duin- en Bollenstreek. De route start in Lisse en loopt via Sassenheim, Noordwijkerhout, De Zilk en Hillegom terug naar Lisse. Startpunt is Museum de Zwarte Tulp, maar

de route kan ook op andere startpunten worden opgepakt, zoals de Keukenhof en Panorama Tulipland. In een algemeen hoofdstuk wordt uitgelegd waarvoor bollenschuren dienden en hoe ze te herkennen zijn. Achter in de route-gids worden 85 bollenschuren afgebeeld en beschreven. Verder wordt in het boekje stilgestaan bij het streekeigen landschap van de Bollenstreek. De bloembollencultuur speelt al anderhalve eeuw een belangrijke rol in de Duin- en Bollenstreek. De bollenschuren en kwekerswoningen die door de bollenkwekers zijn gebouwd,

zijn onlosmakelijk verbonden met de cultuurhistorie en het landschap van de bollenstreek. Ooit stonden er 1000 tot 1.500 bollenschuren in dit gebied, door functieverlies zijn daarvan nog maar zo'n vierhonderd overgebleven. De Projectgroep Behoud en Herbestemming Bollenerfgoed van het Cultuurhistorisch Genootschap Duin-en Bollenstreek uit Lisse spant zich al sinds 1997 in voor het behoud, bescherming en herbestemming van bollenschuren. Alles over de activiteiten van het project is te vinden op www.bollenschuren.nl.

Jaap Schipper en Maura Huig, Van wind naar stoom; een eeuw industriecultuur in de Zaanstreek. Wormer, Stichting Uitgeverij Zaans Erfgoed, i.s.m. Stichting Uitgeverij Noord-Holland, 2008. 312 blz., ill., lit.opg., krt.n., register. Bijlagen: overzicht Zaanse fabrieksgebouwen 1833-1940, Lijst van molenmakers en aannemers-architecten, lijst van fabrieken gerangschikt naar industrie. ISBN 978 90 78381 34 1. Prijs: € 45,-.

Eeuwenlang domineerden windmolens de Zaanse skyline. De vele houtzaagmolens, pelmolens, cacao molens en papiermolens vormden de basis van een van de belangrijkste en oudste industriële centra van Europa. Daarin kwam verandering met de komst van de stoommachine. In 1833 werd de eerste stoommachine in een Zaanse fabriek geplaatst. Aan het eind van de negentiende eeuw gingen Zaanse fabrieken massaal over op stoomkracht, en werden de traditionele windmolens gesloopt en vervangen door nieuwe fabrieksgebouwen. Draaiende wieken aan de horizon maakten plaats voor een woud van rokende schoorstenen. Aan de beide oevers van de rivier de Zaan regen de fabrieken zich aaneen, dankbaar gebruik makend van de aan-en afvoermogelijkheden die de rivier bood. Van Wind naar Stoom is een indrukwekkende studie over de Zaanse fabrieksarchitectuur in de periode 1833-1940. Met

behulp van bouwtekeningen, historische foto's en ander archiefmateriaal is een reconstructie gemaakt van de fabrieksarchitectuur gedurende de bloeiperiode van de industriële revolutie in de Zaanstreek. Veel aandacht wordt besteed aan de ontwikkeling van de fabrieksbouw, vanaf de eerste kleinschalige fabriekjes tot de latere moderne betonconstructies, die vooral werden toegepast in de meel- en cacao-industrie. Ook wordt ruim aandacht besteed aan de bouwers van de fabrieken: de voormalige molenmakers die zich ontwikkelden tot aannemers-architecten, de architecten en ingenieurs. Lang niet allemaal kwamen ze uit de Zaanstreek, regelmatig werden architecten van elders aangetrokken. Het boek wordt afgesloten met een hoofdstuk over de voorbeelden van herbestemming van buiten bedrijf geraakte Zaanse fabrieksgebouwen, waaronder bekende voorbeelden zoals rijstpellerij Mercurius in Wormer, de Boon-cacaofabriek in Wormerveer en de zeepziederij de Adelaar in Wormerveer. Het boek is luxe uitgegeven, en voorzien van vele fraaie zwart-wit en kleurenopnamen, tekeningen en briefhoofden van Zaanse bedrijven. De auteurs, architect Jaap Schipper en architectuurhistoricus Maura Huig, hebben met dit indrukwekkende werk een jarenlang onderzoek naar de geschiedenis van de Zaanse

fabrieksarchitectuur succesvol afgerond. Met deze zeer verzorgde publicatie is een standaardwerk verschenen over de fabrieksarchitectuur in de Zaanstreek. Een absolute must voor iedereen die geïnteresseerd is in bedrijfsgeschiedenis en industrieel erfgoed.

Marcel Overbeek

Colofon Industria in Heemschut

Industria is de nieuwsbrief van de Stichting Federatie Industrieel Erfgoed Nederland (FIEN). FIEN zet zich sinds 1984 in voor het behoud van industrieel erfgoed in Nederland. Bij FIEN zijn 65 lokale en regionale stichtingen en verenigingen aangesloten.

Website
www.industrieel-erfgoed.nl

Redactieadres Industria
Redactie Industria
p/a Marcel Overbeek
Noteboomstraat 61
8021 WR Zwolle

Mailadres
industria@industrieel-erfgoed.nl